

ЈЕЗИЧКА ПОЛИТИКА И ВИДОВИ ЊЕНОГ ИСПОЉАВАЊА У НАС

МИЛОШ ОКУКА

Филозофски факултет, Сарајево

UDK 808.61/.62:32(497.1)

Под појмом *језичка политика* подразумевамо свјесно дјеловање на језик и језичку употребу свих организованих и субјективних снага једнога друштва и његових социокултурних средина. То се дјеловање односи и на књижевни и на стандардни језик, али далеко више на стандардни. Језичка је политика, према томе, социолингвистички феномен. Термин *књижевнојезичка политика*, усвојен и доста устаљен у Босни и Херцеговини, није сасвим примјерен садржају који покрива баш зато што тежиште ставља на његову саставницу »књижевни«. Та је саставница, у ствари, непотребна из следећих разлога:

а) Свјесно дјеловање на језик подразумева не само цивилизовано друштво него и цивилизацијски језички идиом. А то је, дакако, књижевни, односно стандардни језик.

б) Термини књижевни и стандардни језик нису сасвим синонимични. Први покрива језик књижевности у ширем значењу те синтагме, а други стандардизирани и општеупотребне језичке форме у свим сферама људске дјелатности. »То су два круга који имају заједничку површину, али изван ње остају на обе стране подручја која покрива само један или други термин« (П. Ивић, 1982, 211).

в) Основне одлике језичке политике јесу прописи у језику и контрола у њиховој реализацији. То је двоје ограниченог домета у језику књижевности, а најснажније је присутно у стандардном језику, и то особито у тзв. колективном стандарднојезичком изразу.

г) Термин *књижевнојезичка политика* донекле колидира са другим устаљеним термином у Босни и Херцеговини, са *босанско-херцеговачким стандарднојезичким изразом*, који такође није сретно одабран. Ако се наиме усвојена књижевнојезичка политика односи прије свега на »босанскохерцеговачки стандарднојезички израз«, зашто се онда зове књижевнојезичка а не стандарднојезичка политика?

Овакво поимање *језичке политике* темељи се на широком спектру значења ријечи политика, те значења која она може добити у једном друштву и језичкој заједници, све до тезе »све је политика«. Језичка је политика значи уткана у политичке чинове државе и њених организованих структура, институција и интересних групација. Она се реализура путем поступака тих институција који се, према Љубиши Рајићу, састоје од »узора и имплицитних и експлицитних друштвених норми« (Љ. Рајић, 1982, 180), што обухвата процес који чине настанак и provedба норми, те све оно што се појављује у томе процесу као пратећи узрочно-последични чинови. Језичка је политика, дакле, производ одређене идеологије или идеологија.

У нас се теоријским основама *језичке политике* најсуставније бави Љубиша Рајић. Он мноштво социолингвистичких термина којима се означава свјесно дјеловање на језик и/или употребу језика — као што су планирање језика, језичко планирање, језичка политика, стандардизација, језичко нормирање, језички инжењеринг итд — своди на два: један који се односи на »екстензију и интензију делања унутар језика, прецизније унутар система«, а други који се односи на екстензију и интензију »делања ван језика«. Први назива *планирање језика*, а други *језичка политика* (Исто, 179—180). Чини нам се да је ова дихотомија крута. И ми се, наиме, опредјељујемо за термин *планирање језика*, а не *језичко планирање*, прихватајући Рајићеву аргументацију да је то »процес, а језик предмет на коме се процес одвија« (Исто, 180), али не можемо прихватити то да је језичко планирање чисто унутарјезичка радња »којом се успостављају модели за одређене језичке стандарде« (Рајић, 1983,

13). Планирање језика за нас чине *конкретизоване упуте и препоруке* које су произашле из основних постулата једне језичке политике, а које имају за циљ да усмјере језички развој и/или употребу језика. Планирање језика није неовисан ентитет од политике, напротив то је скуп вриједносних и друштвених чинова иза којих стоје не само теоријско-лингвистичка него и идеолошко-политичка схватања институција и интересних групација или пак појединаца. Планирање се језика у основи своди на низ методолошких, »чврсто одређених и добрим дијелом техничких поступака« (Д. Шкиљан, 1982, 808) којима се предвиђа и усмјерава језички развој и/или употреба језика. Ти су постуци конкретна разрада једне верификоване језичке политике.

На основу свега овога, можемо констатовати да је немогуће искључити *стандардизацију језика* као социолингвистички термин, а поготово *нормирање језика*. Стандардизацијом језика унутарјезички се систем на основу ванјезичкога дјелања нормира за потребе одређене социокултурне средине или социокултурних средина. Нормирање је језика, према томе, моделирање језичког стандарда на основу лингвистичких, друштвених и вриједносних чинова (што укључује и захтјев за полифункционалности стандардног језика).

На који се начин испољава језичка политика у једној широј или ужој друштвеној заједници? Двије су основне домене језичкополитичког испољавања: а) официјелна и б) полуофицијелна. Строга се демаркациона линија између њих, међутим, не може повући: увијек се ту успостављају узрочно-последични односи који утичу на прожимање и замјену позиција. Ми бисмо то назвали бирократско-технократском доменом, у којој се рафинираним средствима (политичком моћи, економском зависношћу, принудом изван домаћа јавности, хијерархијско-бирократским односом итд.) протурају идеје и ставови који су супротни или не баш сасвим идентични официјелнима — и обрнуто — а све то у име »виших циљева« који се обично мистифицирају.

У окриљу језичкополитичког испољавања који називамо официјелном доменом дјелују, нпр., парламенти који прописују законе, друштвено-политичке организације које те законе тумаче и реализују, школство, средства масовног комуницирања која су под већом контролом друштва (нпр. у нас Социјалистичког савеза) и институције којима је повјерена брига о језику.

У окриљу језичкополитичког испољавања који називамо полуофицијелном доменом дјелују нека средства масовног комуницирања (нпр. неке недјељне, односно тједне новине, ревијална штампа и сл.), многи часописи, дијелом разне институције, удружења, групе или пак појединци. Ово се дјеловање остварује унутар самога система.

У односу ових двају дјеловања, у мијешању компетенција, у сучељавању разних концепција и интереса, — у позадини је бирократско-технократска домена која се неминовно појављују у начинима преношења и тумачења официјелних ставова, у одређивању положаја разних институција или удружења (нпр. катедри за језик, друштва наставника матерњег језика, лекторских организација и сл.), у финансирању језичких пројеката, у политици издавања уџбеника, у запошљавању и другом.

Сва ова језичкополитичка испољавања директан су продукт основних приступа језику и језичке политике. Приступи су језику, опет, производом језичке констелације једне заједнице, друштвено-политичког уређења њеног, повијесног развоја друштва и националних и међусобних односа у једној заједници, те њенога интернационалног положаја.

Наша је земља и вишејезичка и вишенационална заједница. У њој се говори и пише српскохрватским, словеначким, македонским, албанским, мађарским, словачким, румунским, русинским, талијанским, бугарским, турским и другим језицима, који су, гледано генетски, у мањој или већој мјери сродни или несродни, а типолошки у мањој или већој мјери слични или различити (М. Радовановић, 1982, 814). Некима је од тих језика Југославија матична средина, неки се реализују у политичко-географско-етничким ситуацијама, а неки пак у дијаспори (Исто, 815). Као најприкладнији приступ језику у новијој историји овако сложене језичке заједнице наметнуо се тзв.

п л у р а л и с т и ч к и концепт, изграђен на лењинским принципима, учвршћен и афирмиран током НОБ-а и посллијератне социјалистичке изградње, на принципима братства и јединства и равноправности народа (официјелно без тзв. државног језика, мада се српскохрватски у полуофицијелној домени појављује као заједнички међунационални комуникацијски идиом). Тај се концепт даље пренио и на српскохрватску језичку заједницу у оквиру шире југословенске језичке заједнице. Он се са развојем социјализма у нас и самоуправног друштва и сâм развијао, доживљавао разне мијене, деформације — у складу са друштвено-економским и политичким противрјечностима, са развојем друштвене и политичке свијести. Можемо грубо рећи да је наше посллијератно језичкополитичко испољавање било обиљежено следећим процесима:

- а) процесом језичке толеранције и договарања;
- б) процесом унификације, из којег се јављао језички национализам и унитаризам;
- в) процесом сепаратизације, из чега се рађао језички сепаратизам и шовинизам (а из једнога и из другог, тј. из а- и б — процеса, тзв. нациократски однос према језику*);
- г) процесом децентрализације и деетатизације, у којем се сада сви -изми спуштају у ужу социокултурну заједницу или регију (дакле, у републику или покрајину).

Овај процес, тј. процес децентрализације и деетатизације, основна је карактеристика данашњег тренутка језичкополитичког испољавања на српскохрватском језичком терену. Не постоји, дакле, језичка политика нити планирање језика који би обезбјеђивали усмјеравање процеса у једном правцу. Разбијени су центри моћи на многа средишта, што се манифестира у развијању властитости стандарда у републичким или покрајинским границама, без координације и усаглашавања (Д. Шкиљан, 1982, 807) — што је наравно у директној колизији са основним нормама понашања наше самоуправне заједнице. Не постоји дакле прецизно одређена језичка политика у оквиру српскохрватске језичке заједнице као цјелине, него имамо тзв. републичке (или покрајинске) језичке политике (а ни оне нису свугдје сасвим јасне и одређене, изузев донекле у СР Босни и Херцеговини у официјелној и СР Хрватској у полуофицијелној домени). »Савезне« или »међурепубличке« језичке политике немамо ни званично ни практично. Језичка се координација на тим релацијама данас јавно или прешутно задовољава признавањем неотуђивог права свакој средини на слободан избор књижевнојезичког израза, али она не рјешава темељна језичка опредјељења. Зато, у ствари, дије-

* Под појмом *језички нациократизам* подразумевамо гласно дјеловање националне интелигенције на распиривању међунационалних страсти путем језика. То је дјеловање тројако: а) у нијекању језичких особености које не одговарају »властитој« нацији, б) у глорификацији националних особености у језику и у трагању за њима по сваку цијену, и в) у рестаурацији језичких облика који су давали »национални« печат у ранијим епохама повијести.

лом и имамо такав стандардни језик какав јесте: са више варијаната и нормативних регулатива и остварења (и у официјелној и у полу-официјелној домени), са субваријантама, стандарднојезичким изразима... Зато и имамо засигурно непотребне језичке несугласице и мимоилажења битних комуникацијских порука. Можда се ипак може рећи да у новије вријеме полако сазријевају социолингвистички услови за међусобно уважавање у новим релацијама, за договарања и усаглашавања која подразумевају већи ступањ лингвистичке и друштвене свијести, толеранцију и националну трпеливост и уважавање, ослобођеност рецидива прошлости и језичког нацио­кратизма. Томе дају допринос све наше социокултурне средине, мада не подједнако (између осталог, ту су и принципи босанскохерцеговачке језичке политике, разни скупови о језику, језички кодекс »Ослобођења«, и, у новије вријеме, »Политике«, језичка оријентација тједника »Данас«, договор о натукници за наш језик у 2. издању Енциклопедије Југославије, и друго). У томе се, можда, и назире једна заједничка језичка политика и оцртавају контуре основних постулата планирања језика. Ми у томе једино и видимо нормално функционирање сложеноста српскохрватског стандардног идиома.

ЛИТЕРАТУРА

- Актуелна питања наше језичке културе, Београд, 1983.
 Брозовић, Д.: Стандардни језик, Загреб, 1970.
 Хрватски књижевни језик и питање варијаната, Посебно издање, час. Критика, Загреб, 1969.
 Бугарски, Р.: Лингвистика о човеку, 2. допуњено издање, Београд, 1983.
 Ивић, М.: *Linguistic Theory in Yugoslavia*, U: Theoretische Linguistik in Osteuropa, eds. W. Girke, H. Jachnow, Tübingen, 1976, 217—233.
 Ивић, П.: Књижевни и стандардни језик, У: Језик у савременој комуникацији, Центар за марксизам Универзитета у Београду, Београд, 1982, 211.
 Ивић, П.: Српски народ и његов језик, Београд, 1971.
 Јанковић, С.: Дистинктивни показатељи стандарднојезичке варијантности, У: Наше теме, год. XXVI, бр. 5, Загреб, 1982, 841—851.
 Језик у савременој комуникацији, Центар за марксизам Универзитета у Београду, Београд, 1982.
 Јонке, Љ.: Хрватски књижевни језик данас, Загреб, 1971.
 Марксизам и лингвистика, У: Наше теме, год. XXIII, бр. 7—8, Загреб, 1979, 1327—1383.
 Мостарско савјетовање о књижевном језику, Сарајево, 1974.
 Никољскиј, Л. Б.: *Jazykovaja politika kak forma sozdatel'nogo vozdejstvija obščestva na jazykovoe razvitie*, U: Jazyk i obščestvo, Moskva, 1968, 111—124.
 Окука, М.: Језик и политика, Сарајево, 1983.
 Перспективе социолингвистике, У: Наше теме, год. XXIV, бр. 6, Загреб 1980, 916—968.
 Гадовановић, М.: Наше главне језичке теме, М: Наше теме, год XXIV бр. 5, Загреб 1982, 813—822.
 Радовановић, М.: Социолингвистика, Београд, 1979.
 Рајић, Љ.: Језичка политика и планирање језика, У: Актуелна питања наше језичке културе, Београд, 1983, 113—117.

- Рајић, Ј.: *Теоријске основе планирања језика*, У: *Језик у савременој комуникацији*, Београд, 1982, 174—194.
- Schröder, W.: *Sprachnorm, Sprachbarrieren, Sprachpolitik*, U: Funk — Kolleg Sprache, Bd. II, Frankfurt/M, 1973, 263—294.
- Социolingвистика*, Трећи програм Радио-Сарајева, бр. 20, Сарајево, 1978, 105—206.
- Српскохрватски језик. Актуелна питања*, Београд, 1979.
- Шкиљан, Д.: *Говор реалности и реалност језика*, Загреб, 1978.
- Шкиљан, Д.: *Што може наша лингвистика?*, У: *Наше теме*, год. XXVI, бр. 5, Загреб, 1982, 805—812.
- Urbančić, B.: *O jezikovni kulturi*, Ljubljana, 1972.

LA POLITIQUE LINGUISTIQUE ET LES FORMES DE MANIFESTATION CHEZ NOUS

Résumé

Dans ce travail, l'auteur se propose d'éclaircir la politique linguistique et les formes de sa manifestation en partant de l'exempl qu'offre la communauté linguistique yougoslave et, plus précisément, celle du serbo-croate. La politique linguistique y est définie comme une influence consciente sur la langue et son usage, exercée par toutes les forces organisées et individuelles d'une société. Elle se manifeste: a) dans la domaine officiel, b) dans la domaine officieux et c) dans le domaine bureaucratique-technocratique.

En tant que communauté à plusieurs langues et plusieurs nations, la Yougoslavie a récemment accepté le soi-disant concept pluraliste de politique linguistique, fondé sur l'égalité en droits des peuples et des langues, sans une langue d'Etat (bien que le serbo-croat joue le rôle d'idiome commun dans le domaine officieux). Ce concept a été transféré depuis dans la communauté linguistique du serbo-croat. Dans le passé récent, il a été marqué par les processus suivants: a) le processus de délibération et de tolérance linguistique, b) le processus d'unification (l'unitarisme et le nationalisme linguistiques), c) le processus de séparation (le séparatisme et le chauvinisme linguistique) et d) le processus de décentralisation et de désétatisation. La période la plus récente du développement du serbo-croat a été marquée par la présence de plusieurs concepts et plusieurs politiques linguistiques. La coordination inter-républicaine dans le domaine linguistique n'existe presque pas, mais l'on se contente, publiquement ou tacitement, de reconnaître à chaque milieu un droit inaliénable de choisir sa propre expression de langue littéraire, mais ce n'est pas par cette voie qu'on arrive à la solution des problèmes linguistiques fondamentaux.